

MÁLICS VIKTÓRIA

EGY KÜLÖNÖS HÁZASSÁG ELŐTT

Mauks Ilona leánykora

Mikszáth Kálmánné több mint egy évszázada, 1921-ben vetette papírra visszaemlékezéseit. A gyermekkori emlékek és a közös élet lejegyzésének ötlete nem mástól származott, mint férjétől. Mauks Ilona kezdetben nem lelkesedett a gondolatért, aggodalmat okozott neki, hogy nem tudja magabiztosan használni a magyar grammatikát – mivelhogy sosem mélyült el benne. Ennek oka természetesen nem az edukáció teljes hiánya, sokkal inkább az, hogy míg tanulmányaiiban a német nyelv és irodalom jelent meg erőteljesen, addig a ház körüli cselédekkel tótul, az idősebb vendégekkel pedig a német, magyar, latin szokat keverve folytatott beszélgetéseket. Ennek természetes velejárója pedig az volt, hogy tiszta magyarsággal végül sosem tudta kifejezni magát. Idővel azonban – férje és kisebbik fia, Albert elvesztése után – megjelentette memoárját. Munkájának sikere azóta is töretlen, a kötetet – 2021-ig bezáróan – összesen hatszor adták ki. Mikszáth Kálmánné visszaemlékezéseit a legújabb kiadás alapján idézzük föl.

A kötet előszavát Praznovszky Mihály írta, aki szerint Mauks Ilona történetében négy nagy fejezetet tudunk elkülöníteni: leánykor, az első házasság évei, az elvált asszony és a második házasság. Ilona írásaiból kiolvasható, hogy az akkoriban élt lányoknak nem sok választása akadt. Jövőképeket a család akarata és a szigorú társadalmi elvárások határozták meg. A női társadalmi szerep a 19. század második felében behatárolt: házasságra, gyermeknevelésre és házvezetésre szűkült. Írásomban azt kutatom, hogy a Mikszáthtal való házasságon túl ki is volt Mauks Ilona.

Ehhez természetesen vissza kell tekintenünk az időben, egészen 1855. augusztus 18-ig, amikor a kis Ilona napvilágot látott Mohorán. A leánykor évei egy vidéki, köznemesi családban teltek. Szülei farkasfalvi Mauks Máttyás és Hercsuth Kornélia voltak. Mauks Ilona szavaival élve, gyermekkorában olyan emlékeiben, akár egy édes álom. Visszaemlékezéseiben idilli képet fest a családi életéről. A szülőknek összesen

12 gyermeke született (közülük csupán négyen éltek meg a felnőttkort). A családot olyannyira lefoglalta a gyermeknevelés, hogy szinte ki sem tette lábát a családi birtok határain túlra, s ezáltal természetesen Ilona sem. Visszaemlékezései szerint: „jó nagyocská voltam, amikor idegen háznak tájékát se láttam soha”¹. A világot Ilona leginkább nagyanyja regéiben és a családhoz érkező vendégek személyében ismerte meg. Visszaemlékezéseiben hosszasan magyarázza, hogy milyen különleges kötelék fűzte őt össze anyai nagymamájával. A korán megözvegyült Hercsuth Istvánné lelkesült minden unokáért, kezdve a legidősebbel. Nagyon szeretett Ilonával foglalkozni, őt tanítani. A gyermek így igen korán elkezdett rajongani a történelem és az irodalom iránt, a letűnt korok várainak, hőseinek emlékezte olyannyira vonzotta, hogy kortársai között szinte idegennek, kívülállónak érezte magát. Sőt, történeteket írt maga is! Regényeket, melyeket babáinak s három évvel fiatalabb húgának mesélt el. Saját bevallása szerint, noha szerette fiútestvéreit – leginkább Endrét, a legidősebbet –, lármájuk sokszor zavarta őt. Ugyanakkor egyetlen leánytestvérével különösen közel álltak egymáshoz. Kornélia (Nelka) osztozott nővérével ábrándjaiban. (Olyannyira, hogy Nelkából valóban író nő lett: novellái, ifjúsági történetei jelentek meg. Gyermekkoruk történetét is megírta *A regényhősnők. Regény fiatal leányok részére* című munkájában.)²

A lányok – nagyanyjuk hatására – szenvedélyesen szerettek olvasni. Olvasmányaik között olyan szerzők művei szerepeltek, mint Jókai Mór, sőt: Homérosz, Victor Hugo, Goethe és Dickens. A fiatal lányok olvasási szokásait azonban idővel rossz szemmel kezdte figyelni környezetük. Akkoriban még úgy tartották, hogy az olvasmányok képesek zavart okozni a női lélekben. Így hát Ilona és Nelka – szenvedélyüket nem elhanyagolva – kénytelenek voltak rejtekhelyeket keresni. Édesanyjuk óvó szeméi elől gyakran bújtak el a kertben vagy a padláson, hogy elmerülhessenek történeteik világában. Míg fivérek iskolába jártak, addig – Veres Pálné tanácsára – a szülők németül és franciául tudó nevelőnőt fogadtak a lányok mellé.

Csendes, vidéki életükben jelentős fordulat történt, amikor a hivatal és az otthon között ingázó családapa úgy döntött; a család jólléte miatt ideje mindannyiuknak Balassagyarmatra költözni. Mauks Ilona számára ezzel új világok nyíltak meg, a fiatal leány szárnyalt a boldogságtól. Gyarmaton teljesültek Ilona régóta

¹ Mikszáth Kálmánné visszaemlékezései, szerk. PRAZNOVSZKY Mihály, Noran Libro, Bp., 2021. 21.

² PRAZNOVSZKY Mihály, *Előszó, I. m.*, 9.

dédelgetett álmai: zongoraleckéket vehetett, és nagyanyja még táncolni is tanította. Régi ruhatárát lecserélték, új, divatos darabokat rendeltek neki. Felhőtlen boldogsága azonban kis időre megszakadt a szeretett nagymama halála és Nelka lázas betegsége miatt.

A gyászév leteltével – és természetesen Nelka felépülésével – ismét egy új, vidámabb fejezet kezdődött a Mauks család életében. Két Mohorán töltött nyár után jóleső élenkséget jelentett Ilonának számára a gyarmati társasági élet. Horváth Ilka (a család varsányi rokona) révén a lányok hamar a társas élet középpontjában találták magukat, vendég vendéget ért náluk. Ilka kellemes, vidám színfolttá vált a család életében. Ő kérte addig Ilona szüleit, amíg bele nem mentek abba, hogy házibájt tartsanak. A Mauks-lányok számára rendkívüli alkalom volt ez. Szorgosan készültek a bálra – természetesen Ilka irányításával –, összeírták a vendégeket, elkészítették a süteményeket. Új kelmét rendeltek Budáról, s amint megkapták az anyagot, hozzáláttak a báli ruha varrásához. A multság fantasztikusan telt, emléket egyetlen viharfelhő árnyékolta be, melyről Ilona részletesen beszámolt visszaemlékezéseiben. A fiatal leány lelkesen vetette bele magát a bál nyújtotta élvezetekbe, végre alkalmat nyílt arra is, hogy megmutassa tánc tudását. Számos fiatalember táncra hívta őt a bálon, egyik kézzel a másikra adták Ilonát, aki rendkívül jól mulatott. Mígnem egyszer csak szemben találta magát Gyura Bélával, az idősebb esküdttel. Felkérését azonban határozottan visszautasította, mondván: ő nem táncol. Majd pedig táncolt mégis – egy másik fiatalember karján. Ennek a féktelen mulatságnak azonban meg is lett a böjtje, rögtön másnap, amikor Gyura Béla beárulta Ilonát közvetlenül az édesapjánál. Ilka biztos volt abban, hogy Ilona ezzel az incidenssel ellenséget szerzett magának.

Nem sokkal Ilona első bálja után újabb sorsfordító esemény történt. Prónay György főbíró szélhűdés érte, pozícióját pedig Mauks Mátyás töltötte be ezentúl. Ennek következményeképpen – tekintettel a családfő végeláthatatlan teendőire – új esküdtet kellett szerezni a hivatalba. Így lépett be rövidesen a társasági vérkerítésbe – és egyúttal Mauks Ilona életébe – az ifjú Mikszáth Kálmán.